

P. XARRITTON-en EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Hazparne, 1986-VI-28

Jean Louis Davant

Euskaltzain berriari erantzuna.

Bigarren aldia da Hazpandar bat Euskaltzaindian errezebitzen dutala, Euskaltzain guzien izenean, haren aitatxi edo gozaita bezala mintzatuz. Ohore handia, naizen Xuberotar xume ta buruz arinarentzat.

Herri guti da, ipar aldean, Hazparnekoaren omena ta fama duenik. Eta ez dira nor nahi Euskaltzaindian sartzea merexitu duten bi Hazpandarrak. Bata Jean *HIRIART-URRUTY*, bikario jenerala eta orokorra, duela bederatzi urte sartua. Bestea Pierre *CHARRITTON*, Ehulateiko semea, egun errezebitzen duguna, Pierre *LAFITTE* zenaren ondoko.

Ikaslea ez da erakaslea baino gehiago, dio Ebanjelioak. Baina bestalde dio azkena lehen izanen dela, lehena berriz azken. Hala gertatzen da egun, ezen Charritton-en ikasle izana naiz Mauleko kolejoan. Eskualzaleen-Biltzarreko zein-gehiagoketan parte hartzera lehiatu ninduen eta horrela nintzan euskaraz idazten hasi. Gero segitu nuen “Gazte” agerkarian, hau baitzen “Euskaldun Gazteriaren” hilabetekaria, *IDIEDER* zenak sortua eta Pierre Charritton-ek arrapiztua.

CHARRITTON-EN LAN ZENBAIT

Beste mereximendurik badu segur Pierre Charritton-ek euskalzale bezala. Hartako da hemen egun, Euskaltzain oso alkira gomitatua. Ez noa mereximendu horien guzien aipatzera, luzeegi bailitake. Bere mintzaldia historiaz egin baitu, sail horretan mugatu dut ihardespena. Lau liburu idatziak baditu historiaz edo historiari lotuak:

1-Lehena “*ESKUALDUNAK*” izenekoa, gaztaroko lana, “Xabier Gazteiz” izenpetua: Euskal-Herriko historia laburra, euskaraz (1943). Horretan hasi nintzan gure historiaren ezagutzen. Irakurketa horrek gero lehia-

tu ninduen liburuxka baten idaztera, har gatik erdaraz, historia bat bagenuela jakinarazteko.

2-Bigarrena: “*PETITE HISTOIRE RELIGIEUSE DU PAYS BASQUE*”.

3-Hirugarrena: “*LE DROIT DES PEUPLES A LEUR IDENTITE*”, Kebekiar baten aintzin-solasarekin, Kebek-en agertua 1979-an, eskualde horretan egona baita Charritton.

4-Laugarrena: “*PIERRE BROUSSAIN, sa contribution aux études basques*”, C.N.R.S. delakoaren laguntzaz agertua 1985-ean.

Idazteaz besterik egin du Charritton-ek: oraiko historian parte hartu du bere egintzez, bereziki Hazparden bi ikastetxe eraikiz: bata industria-ko ikastegia, “LEEP Saint-Joseph” deitua, bestea laborantzakoa, “Ecole d’Agriculture du Pays Basque” izenekoa.

Gisa guzietz du oraiko historian parte hartu, salbu alor batean, eta hau da politika. Alta bada, azken puntu horretan zer ez zaio prestatu, bereziki Enbataren sortzeaz eta Hazparden sartzeaz! Baina lekuko naiz hor oker eta makur dabilala jendea. Enbatak Hazparden egin dituenetaz hobendun bat baldin bada hemen, ni naiz, eta “bekatu” horretaz urriki-rik ez dut.

Segurki, abertzalea dugu Pierre Charritton, Enbata sortu baino biziki lehen hala zen. Bere ideiak ez ditu sekulan gorde. Baina gutienetik erran daitekeena da ez dela politika gizon bat.

Kultura gizona da Pierre Charritton eta sail horretan ditu, ene ustez, emaitza hoberenak oraiko historian.

KULTURA ETA HISTORIA

Artetik aitor dezagun historiaren lili baldin bada kultura, haren sortzaile dela ber denboran. Kulturaren edergailu bat baizik ez dute ikusten batzuek, eta bereziki gure hautetsi handiek. Hori baizik ez balitz ez balitz ere, ez litaike gauza huti, ezen lore zenbaiten beharra badu segur biziak, berenaz ez baita beti hainen alegera ez goxoa, ez ederra.

Baina beste zerbait ere da kultura, harek gaitu gizon eta emazte egiten, ezen kabalatik zerk gaitu berezten? Hitzak eta eskuak. Hitzekin pentsatzen dugu eta jakinarazten. Haiek manatua dugu eskuez obratzen. Hori da kultura, ene ustez, eta hola baldin bada, historiaren eragile da, ezen loreak hazia dakar, bai eta fruitua.

Hain da gauza nabaria non, ekonomia lagundu nahi den lekuan, eskola bat emaiten den lehenik, Hazparden egin zen bezala. Ez dira guti, ez eta txarrak, teknika ikasgiaren emaitzez baliatu diren lantegiak, ez eta laborantza eskolako jakintzari esker hobeki bizi diren etxaldeak.

Merezi ez duen mespretxua jasaiten du kulturak, bereziki euskal kulturak. Batzuetan entzuten dira zentzu gabekeriak, hala nola: ekonomia gaizki doalarik, kultura geroko utzi behar dela. Horrek iduri du petik-gora batean autoaren arintzeko, moturraren kentzea!

GURE HISTORIA

Itzul gaitzen historiara, nahiz ez dugun osoki bazter utzi gure solasetan. Esoperen mihia bezala, gauzarik hoberena eta gaiztoena da historia. Batzuen ustez, gizarte ta sozietateko gertakari guzien gakoa eta giltza. Besteen ustez aldiz, saltsa guzietako xali mesfidagarria.

Gure historia, besteek dute idatzi luzazegi. Gutaz edo gutartean ari izan dira, baina erdal idazkietarik.

Euskaraz idazten, berant hasi omen gara Euskaldunak: halere 441 urte baditu Bernat Etxeparekoaren liburu famatu harek (1545). Luther-en Biblia bezain zaharra da (1534). Beraz Alemanena bezain goizik hasia da gure literatura, eta ez biziki Frantsesena baino berantago.

Har gatik euskal idazkiez ez dute kondu atxikitzen erdaldunek, ez izkirio zeharrez, ez berriez. Beraz gure historia ez dezakete axailetik baizik hunki, mamia bazter utziz.

* * *

Segurki, euskal historiazale zenbait ukan dugu ipar aldean ere, hala nola Arnault d'*OIHENART*, mauletar abokatu, *HARISTOY* apeza, Jean de *JAURGAIN* Ozaztarra... Baina hiru ainarek ez dezakete primadera bat egin.

Oro har erran dezakegu protohistorian dagoela oraino Euskal-Herriko historia, ipar aldean bederen, beraz prehistoriatik ateratzen ari dela: zinezko euskal historia, euskaraz egin eta bizi izan den historia, berriki baita ikertzen hasia.

* * *

Idazten hasi dugun historia hori, zinez okerra ta makurra dela diote arrotzek. Are makurragoa da haiek gutaz izkiriatu dutena, ez baitezakegu nahiz ere hain makurrik asma. Aipa dezagun huts horietarik zenbait:

- Iberoak zirela gure arbasoak
- Akitanian hego aldetik sartu zirela Baskoiak
- Orreagako guduka, giristino eta mahometanoen artekoa izan zela, edo Frantses eta Espainolen artekoa.

- Nafarroako erresuma Henri IV.ren denboran zela sortu
- Euskaldungoarekin ez zutela deus ikustekorik Karlistadek
- 36-eko gudariak, espainiar errepublikazaleak zirela soilki
- eta abar luze bat...

IPUINAK BAZTERTUZ

Bai, Euskaldunek idatz dezakegun historia, zuzenagoa date nahit-ez, gure mamitik jalgiko baita ura iturritik bezala. Halere aitor dezagun ipuinez itoa dela gure historia. Ipuin horietarik askatu eta libratu behar dugu beraz. Hala nola:

- Kantabris-mua, Oihenartek salatua
- Erromanoen denboran gure gain egon ginelako ustekeria
- Demokrazia perfekt batean bizi zirela gure arbasoak
- Karlismuan ez zegoela euskalzaletasuna baizik
- eta beste abar luze bat...

Ipuin horiek fede onez hartu ditugu aintzinekoetarik. Denbora batez itsutu gaituzte. Oraino ere, gehiegi trabatzen gaituzte. Beraz urratu behar ditugu, horien azpitik egiazko erroen aurkitzeko.

Lan horretan ez gaude bi eskuak hutsik, euskal historiazaleak baditugu orain ipar aldean ere, ofizioakoak edo ofiziale bezala jokutzen direnak, behar den denbora hartuz:

- Pierre *NARBAITZ* zenaren obrak hor ditugu gure hastapenetaz eta Nafarroako erresumaz
- Eugène *GOYHENETCHE*-renak
- Manex *GOYHENETCHE*-renak
- Lauburu-koenak... *TOBIE*, *BLOT*, *GAUDEUL*-enak...
- Maulen Pierre de *SOUHY*-ren artxibak...

* * *

Bainan historiazaleak ez garenok ere gure harria ekar dezakegu. Historia handia bazter utzirik, historia ttipia iker dirogu, hala nola paper zaharrak miatuz herriko-etxean edo notarioan. Historia ttipian baitaude handiaren erroak.

Bide hoberenatarik izan daiteke literaturaren ikertzea. Etsenpluzat hor dugu *HARITSCHELHAR* jaunak *ETXAHUN* Barkoxekoaz egin zuen lana. Miaketa horretan bilatu du zer izan zen Barkoxen Etxahunen bizia. Eta Etxahun beraren kantu batek erakusten digu zein ziren iragan mendeen gure herrietako ofizioak, geroztik galdu direnak.

Hor ikusten da gure gizarte zaharra ez zela soilki baserritarra edo laboraria, maiz erraiten den bezala. Zer nahi lan mota bazela gure kanpainetan, behere horretako lantegi handiak sortu aintzin. Eta gureak hil dituzte azken horiek.

* * *

Badakigu ipar aldea ez dela dena, hego aldea baino ttipiagoa dela gainera, eta han beste gisa batera egin dela bilakaera. Baina hemen gaude gu ere, bestaldeko haurrideak bezain euskaldunak, eta ez dugu ahaztekoa historian barna bete dugun lekua:

– Hala nola Baskoniako Dukerriaren denboran, ipar aldetik zela Euskaldunen indarra, bizpahiru mendez segurik,

– Euskal literaturaren hastapenetan, eta gero ere luzaz, Lapurdi zela nagusi eta erakasle, Sarako eskolarekin bereziki.

Lehengo indar hori goraiatzeko zaigu hego aldean, bainan ez ote da oraikoaren kaltetan? Orain ere badaude ipar aldean idazle trebeak, hala nola Baionako bi eskoletan:

– Bata *HERRIA* astekariaren inguruan ikusten dut, horri lotuz arras horretakoa ez den Charritton,

– Bestea, gazte batzuen eskuetan, *MAIATZ* aldizkaria, idazle berrien alor aberatsa.

* * *

Gizakia, zerk ote du aintzina bultzatzen? Misteriozko arrazoinetan ez dut sineste handirik. Biga ikusten ditut, oso xinpleak:

– Alde batetik bizi nahia, beharra, apetitua, anbizioa, hots gosea edo ezin ase,

– Bestetik demografia: jendetza hedatzen eta nasaitzen den arau, problema handiak sortzen dira. Baina dinamika berri bat ere agertzen da. Bizia da azkartzen, non ez duen soberak itotzen, Bazkoko uhartean gertatu omen zen bezala.

Baina bizi soberak baino segurrago, eskasak du hiltzen. Zeinek du geroa bere: xahartzen ari den gure gizarte aberatsak, ala gazte sobera duen hirugarren mundu pobreak?

GAURKOA

Munduko xilkoia ez da orain Parise, Madrile (Erroma edo Vienne, Londres edo Berlin, Moscou edo New-York). Munduko xilkoia gaur *MEXIKO* da. Ez bakarrik “mundialari” esker, baina jendetzaren kopuruaz eta gaztetasunaz, bai eta bere zorrez. Horien ez ordaintzea aski luke, ta porrota genuke mendebal guzian.

Beraz iduri luke azkenean gazteen eta pobreen eskuetan dagoela historia. Pobreak baditugu hemen ere, segurki: gure gizartean ba ote da lanik gabe egoitea baino zorte gogorragorik?

Baina beste nonbait dago pobreen indarra. Txortaka sartzen zaigu inmigranteen arartez. Indar hori nahi lukete batzuek kanpora haizatu (eta han zanpatu?). Ahal dea? Behar dea?

Ene ustez, inmigranteen beharra badu Europa xaharrak, haurren egiteko, erretreten ordaintzeko... Lehen Erromak bezala, “Barbaroen” odol gaztea beretu behar du, nolabait biziaren atxikitzeko.

Bere inmigranteak baditu Euskal-Herriak ere, ez beti pobreak, ez beti gazteak, ipar aldean segurik. Nola horiek euskaldunduko ditugu? Euskaldungoaren errespetura bederen, nola ekar ditirogu? Lehenik behar genuke geronek euskaldungoa tinko atxiki, hortako tresna egokiak eskuratzu.

Munduko herritar bilakatu gara. Nola izan ber denboran mundutiar eta euskaldun? Hara altxatu behar dugun desafioa!

BIHARKOA

Arrazoinekin erran daiteke oraindino historiari beti nagusitu zaiola, azken batean, geografia edo lurra. Bainan orain, ez ote gara lurrari nagusitzen ari, lurra deseginez?

Gerlarik aipatu gabe ere, denek gogoan dugu Tchernobyl. Bestalde badakigu Holandako erresuman, eremuaren bostetarik bat makadamaren eta betoinaren azpian dagoela.

Gure herrian berean ikusten ditugu hego aldetik eginak izan diren demasiak eta makurrak. Ipar aldean hobeki gaude alde horretarik, mementoan, industria eta jende gutiago delakoz ere. Bainan ez luke jende gabeko lur bilakatu behar ipar aldeak, lan eskasez.

* * *

Nolako problema latzak dituen oraiko munduak! Zer date biharko historia? Ez dakit nork zion erdaraz holako zerbait: Comment prédire

l'avenir? Il est déjà bien difficile de prédire la passé! Edo, euskaraz emanik: Geroa nola iragar? Jada hain da neke iraganaren iragartzea!

Historiaren norabidea ez da beti mementoan uste dena. Adibidez, duela bi mende, Frantziako iraultzaileek uste zuten Erromako Errepublikak berpizten zutela. Besterik erakutsi du ondoko mendeak, kapitalismuarekin.

Halaber duela mende erdi bat, Errusiako iraultzaile askok uste zuten Frantziako iraultza zutela berpizten, edo Pariseko Komuna. Baina beste zerbaiz zuten sortu.

Beraz oraiko ekintzek, obrek eta zalapartek zer arraultze mota errun dezaketen bihar, nork ote daki? Historia hoztera utzi behar da puska bat, ontsa iker eta jujatzeko. Argazkiak egiten ditu kazetariak. Horiek gero mia ditiro historiazaleak.

BURURATZEKO

Amesten duit, *RABELAIS* idazle handiak behin asmatu zuenaren infrentzuz, gesaltzen direla lehengoek hitz hormatuak, karroinduak, izoztuak. Eta bereziki barne honetan, gure aintzinekoek hemen berean erran zituzten eleak entzuten ditugula.

Gainera, leihotik sar laitezke Beñat *MARDO* Barkoxtarraren bertsuak, Augustin *CHAHO*-k baitio hogeit liburuk ez zutela edenen haren obra nasaia, noiz nahi bertsutan hasten baitzen aho-mihiz gure barkoxtar jostun, tailurra.

Zoritxarrez mañetofonorik ez zen denbora haietan, eta Mardo-ren obra guzitik, hiru kantu baizik ez dugu. Horra hor Euskal-Herriko historiaren zati batzu, sekulan ezagutuko ez ditugunak, salbu behar bada beste mundu batean... Bainan orduan, bururatua dateke historia, gurea segurik.

Goresmen eta milesker zuti, Pierre *CHARRITTON*, egin dituzun lan guzientzat. Segur gara bide beretik segituko duzula, bai Euskaltzaindian, bai edonon. Agian luzaz, Jainkoak nahi badu, edo historiak!